

„Apámat az elsők között hívták be.”

A Molnár Erzsébet (1910-1998)
egykori hadiárva visszaemlékezéseiből
válogatott részleteket közreadja unokája,

Molnár Krisztina Rita

„Az ÉLET szép és csodálatos – de megcsúnyítják, elrontják a körülmények, a rossz emberek és főleg a háborúk.”

Az I. világháborúban elesett katonák temetője Körösmezőn (Ukrajna: Máramarosi-havasok, Rahó-járás)

■ Apai nagymamám 74 éves elmúlt már, amikor lánya, Dr. Molnár Sarolta német nyelvész kérésére nekiült, hogy megírja visszaemlékezéseit. Az írógépén nagy munkával elkészült írás nem csupán családi emlékek őrzője, kortörténeti dokumentum is. Írója nem csak emlékezetére hagyatkozott, hanem tárgyilagos, hosszú éveken át vezetett határidőnaplóira, háztartási könyveire, valamint ifjúkori szépírásaira is. Hiszen titokban írt verset, novellát is, bár rendkívül szerény és visszahúzódó természete megakadályozta abban, hogy elő merjen állni műveivel. Pedig valószínűleg rendelkezett tehetséggel, hiszen – mint emlékiratai elején álló családfájából megtudható – anyai dédapja, az akkoriban Tolna megye szerte ismert id. Szabján Imre elhagyva a takácsmesterséget, zenekart alapított, melynek vezetését később fiára, ifjabb Szabján Imrére bízta. Ifjabb Szabján Imrere, a szerző anyai nagyapjára, aki később egy vonós és egy fúvós zenekart is vezetett.

Molnár Erzsébetet azonban a két háborúval és egy forradalommal birkózó XX. századon átívelő élete nem arra predesztinálta, hogy művész legyen. Memoárja mottójában olyan természetességgel írja a többes számban szereplő „háborúk” szót, ahogyan csak túlélők tudnak beszélni a hétköznapiok kellős közepébe betörő világkatasztrófáról. Hiszen számukra az élet részévé vált a háború, gyerekkoruk és fiatalságuk alapélménye, hogy nincs kenyér, az apák meghalnak a fronton, az anyák pedig a pincében szoptatják csecsemőiket. Prioritásaik számunkra szinte elképzelhetetlenek: az étel, a ruha, az ágy természetes számunkra – számunkra sokszor alig-alig megszerezhető alapfeltétel volt. Az árvaházban elvett saját ruhák, a Pesten mun-

kát kereső özvegy anya nehézségei, aki gyakran a szomszédban bérelt ágyat az árvaházból hazaérkező lányainak – számukra a mindennapok kalandjai közé tartoztak.

A Faddon született Molnár Erzsébet is korán hadiárvaságra jutott, maradék családjuk szegénysége, gyermekkori, súlyos, többek közt a hadikórházból átalakított árvaházban elkapott betegségei, kiszolgáltatottsága, az apácánál való nevelkedés nem táplálta túlságosan önbizalmát – az alapvetően zárkózott kislány csupán a fióknak írt. Kárpótlást talán fia, Molnár László zeneszerző, karmester művészi pályája jelentett számára. És még éppen megérte unokája első verseskötetének megjelenését.

Az alábbi részletek a századfordulótól az első világháborúig tartó hétköznapiokról, majd a világháború hátországi éveiről, és a háború utáni szorongató időkről számolnak be, személyesen megidézve azt a korszakot, ami alapjaiban változtatta meg a világ történelmét. Bemutatva a mindennapok gyötrelmeit, apró örömeit. Úgy, ahogy ezt egy dunántúli vízimolnár dédunokája, született Molnár Erzsébet gyermekként, vidék és Pest közt hanyódva – sokadmagával együtt – megélte.

A háborúk tudjuk, nem akkor érnek véget, amikor a katonák leteszik a fegyvert. A háború nagymamám egész életében tartott, hiszen, ennek következtében nőtt fel apa – és évekig a pénzt kínlódva kereső anya – nélkül, gyermekei pedig nagypapa nélkül. Gyerek-és kamaszéveinek zaklatottsága a háború és a szegénység következménye.

Sorsát az Isteni Megváltó Leányai által vezetett Soproni Felsőkereskedelmi Iskola alakulásáig mutatja be az alábbi írás.

*„Faddon, Tolna megyében születtem 1910. december 10-én. Fadd elég nagy területen fekvő község volt, vasúttól, hajóállomástól távol. Szabján dédapám mint vándor takácslegény került Faddra, ott nősült meg, és mivel fúvós hangszereken tudott muzsikálni, létrehozott egy fúvós paraszzenekart. A megyében ismert neve volt, jelentősebb, módos helyeken muzsikált. Egy fia volt csak tudtommal, ifj. Szabján Imre, aki már fiatalon átvette a zenekar vezetését. A kántortanítóval is jó barátságba került,

és tőle tanult kottaismeretet. Később megnősült, gazdag parasztlányt vett feleségül, Joó Annát. Ez a házasság lehetővé tette, hogy szép nagy házat építsen, amiben gyakorlóterem is volt, és volt hely arra is, hogy nyáron vagy akár év közben tanítson fiatalokat hangszereken játszani. Csak zenével foglalkozott, és később alapított egy vonós zenekart is. Pestről hozatta meg a divatos dalok kottáit. Sajnos 33 évesen meghalt tüdővérzés következtében, így nagyanyám négy kisgyerekekkel özvegyen maradt.

Amíg a gyerekek föl nőttek – mivel ő dolgozni nem mehetett el négy gyerek mellett – lassan fogytak a hold földek, a nagy házat kisebbre, majd még kisebbre cserélte, végül már csak egy szülő-telek maradt, s annak a végében egy kis házikó. Anyám és gyermekei szegényparaszti sorba kerültek. Anyám testvére – szintén Imre – borbély és fodrázmesterséget tanult, sőt németet is, cseregyerekként. (Tudniillik a szomszéd község, Tolna német település volt, s szokás volt, hogy onnan meg Faddra jöttek magyart tanulni.) A többi gyerekek csak elemi iskolába járt. Pedig édesanyám végig jó tanuló volt, ő volt az ú.n. „első lány”, az első padban, az első helyen ült.

Anyám 18 éves korában férjhez ment Molnár János törpebirtokos családból származó földműveshez. A dédapámnak még a foglalkozása is molnár volt, és a házuk végén volt a vízimalom. De úgy látszik, ez a család is mindig szegényebb lett. Szép legény volt apám, a szülei nem vették jónéven, hogy szegény özvegyasszony lányát vette feleségül. De a szerelem nagy és őszinte volt, s mivel külön házuk nem volt, feljöttek Budapestre szerencsét próbálni. Villamoskalauznak helyezkedett el Apám, később villamoskocsi-vezető lett. Egy szobakonyhás lakást berendeztek a szokásos hálószoba és konyhabútorral. Édesanyám spórolós volt, büszke volt arra, amit szereztek, legyen az bármi, egy lábas, egy szék vagy falióra. Ebből az időből van egy fényképem, egyetlen képem Édesapámról. Ekkor Anyám még parasztruhában van lefényképezve – később természetesen „kivetkőzött”. Így mondták arra, aki a paraszttöltözéket városi ruhára cserélte.

Sajnos a boldogság nem sokáig tartott – kitört az első világháború.

Apámat az első között hívták be katonának. Négy éves lehettem, amikor megsebesült és hazajöhetett. Karján a lött seb elég hamar meggyógyult, és vissza kellett mennie a frontra.

Ebből az időből vannak apró emlékeim, hogy a térdén lovagoltatott, egyszer vásárban jártunk, a kezem fogta, s vett nekem egy hintalovat, és otthon hintáztatott.

Nem láttuk többet. Ica húgom megszületése után kaptuk a szomorú gyász hírt, hogy Kőrösme-

zón¹ fejlődés érte, és azonnal meghalt. Ott nyugszik valahol tömegsírbán.²

Ettől az időtől kezdve elromlott az életünk.

Édesanyám budapesti lakását felszámolva, még húgom megszületése előtt visszaköltözött édesanyjához szülőfalujába. Ekkor még megvolt a közepes nagyságú ház a falu központjában, Etelközben.³

E házban volt Imre bátyámnak borbély- és fodrászüzlete. Egy inasa is volt. Ennek az üzletnek kellett volna eltartania a még ekkor élő dédnagyapámat, özvegy nagymamámat, Anyámat két gyerekkel, és még két testvérét, Jánost és Katit. (4) Anyám kapott egy külön szobát, s itt született meg Ica húgom.⁵ Tehát összesen nyolcan voltunk.

Dédapámra még visszaemlékezem. Derékban meghajolva, két bottal járt, de legszívesebben csak üldögélt a ház nyitott folyosóján és pipázgatott. Ha mellültem Maizli kutyussal az ölemben, és kértem, mesélt nekem, de meséiből már csak „Kossuth apánk” gyakori emlegetésére tudok viszsza gondolni.

Imre bátyám üzlete hamarosan csődbe jutott. Nősülésre nem gondolhatott, becsukta a boltot, s maradék örökség-részevel Budapesten nyitott üzletet. De rövid idő után az is csődbe jutott, elment tehát gyárba dolgozni.

Ezek után Anyám is kénytelen volt újra Budapestre jönni, és mint hadiözvegy⁶ a BSZKRT-nál kapott állást mint kalauz.⁷ Fizetéséből küldött pénzt nagyanyámnak a tartásunkra. Faddon kezdtem első osztályba járni, de beteg lettem, háromszor is voltam Szekszárdon kórházban, ahol mindig újra vágni kellett elgennyesedett nyaki mirigyeimet. Ez az évem az iskola szempontjából kárba veszett.

Időközben Édesanyám a BSZKRT konyhájára került szakácsnőnek. Fel is hozott bennünket Budapestre, hiszen tudta, hogy szegény nagyanyám nélkülünk is nehezen él meg két gyermekével. Budapesten ősszel újra kezdtem első osztályba járni. Ebből az időből arra emlékszem, hogy Anyámnak egy közeli piacon bérelt bódéja volt, ahol egész nap cukorkákat és egyéb édességeket árult. A BSZKRT-hoz nem került többé vissza. Az iskolában kaptunk ingyen ebédet. Ica húgom pedig anyámmal volt

a piacon a bódében. Este együtt volt a család. Az iskolai ebédekből a tejberizs kakaóval ízlett a legjobban. Sokszor álltam sorba kenyérért. Reggel kezdtük az állást, és napközben váltottuk egymást, aki, amikor szabad volt, míg a kenyér meg nem érkezett, és ránk nem került a sor. Nagyon fontos volt akkor a „mindennapi kenyér”!⁸

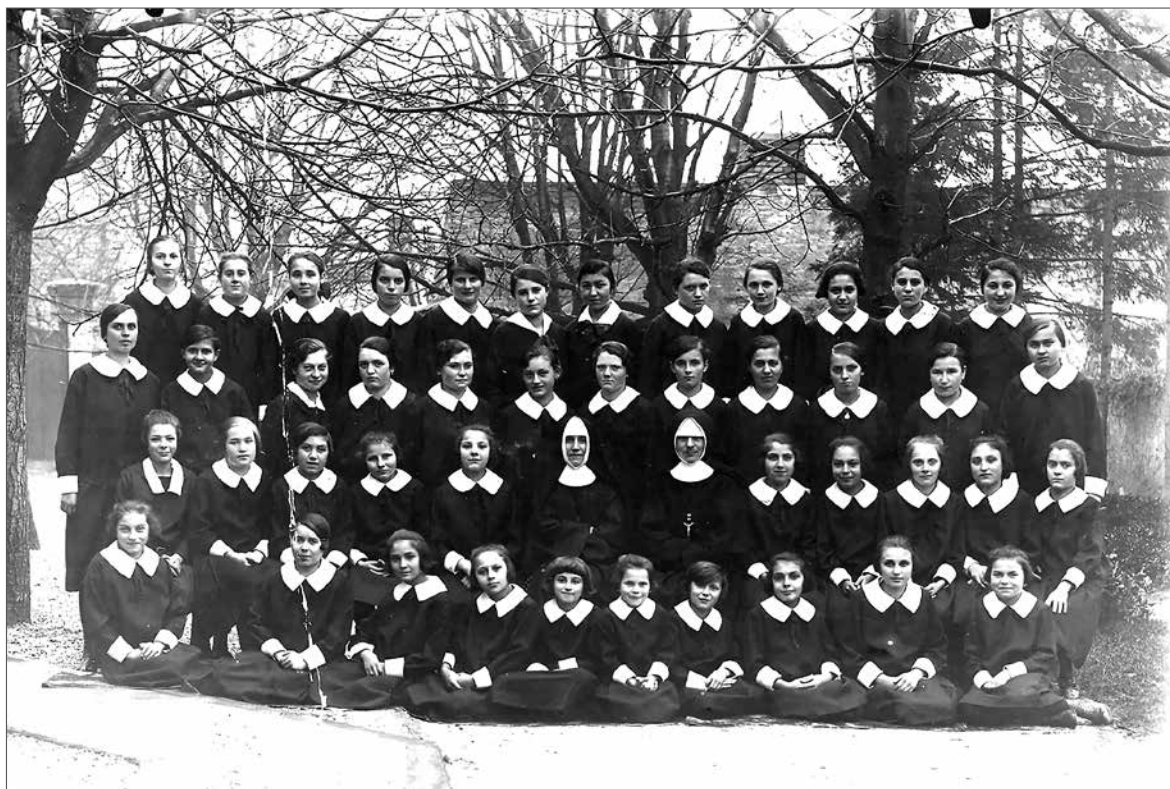
1920-ban megalakult a Népjóléti Minisztérium. Ennek feladata volt többek között a hadiözvegyek és hadiárvaik segítése.⁹ Kérvényezni lehetett a gyermekek hadiárva nevelőintézetben való elhelyezését, azzal az ígérettel megtoldva, hogy amelyik gyerek jól tanul és jól viseli magát, továbbtanulhat. Édesanyám élt ezzel a lehetőséggel, beadta kérvényét, s mi már a nyáron elutaztunk Tokajba, az ott alakított hadiárvaházba.¹⁰

Az épület a háború alatt először kaszárnya, majd hadikórház lett. Gyors- és hevenyészett munkával tették gyermekek részére nevelésre és tanulásra alkalmassá. A lezajlott háború nyomai még ottmaradtak, tetű és poloska lepelt meg bennünket. Ruházat nem volt, hazulról hozott ruháink közös tulajdonba mentek át, mert hisz olyan

esetek is voltak, hogy a szülő levette és hazavitte a kölcsönkért ruhát, amiben elhozta a gyermekét. Minket édesanyánk szépen ellátott, így másokat is a miénkbe öltöztettek. A fülemben volt egy kis arany fülbevaló, azt kivették, de soha nem kaptam vissza.¹¹

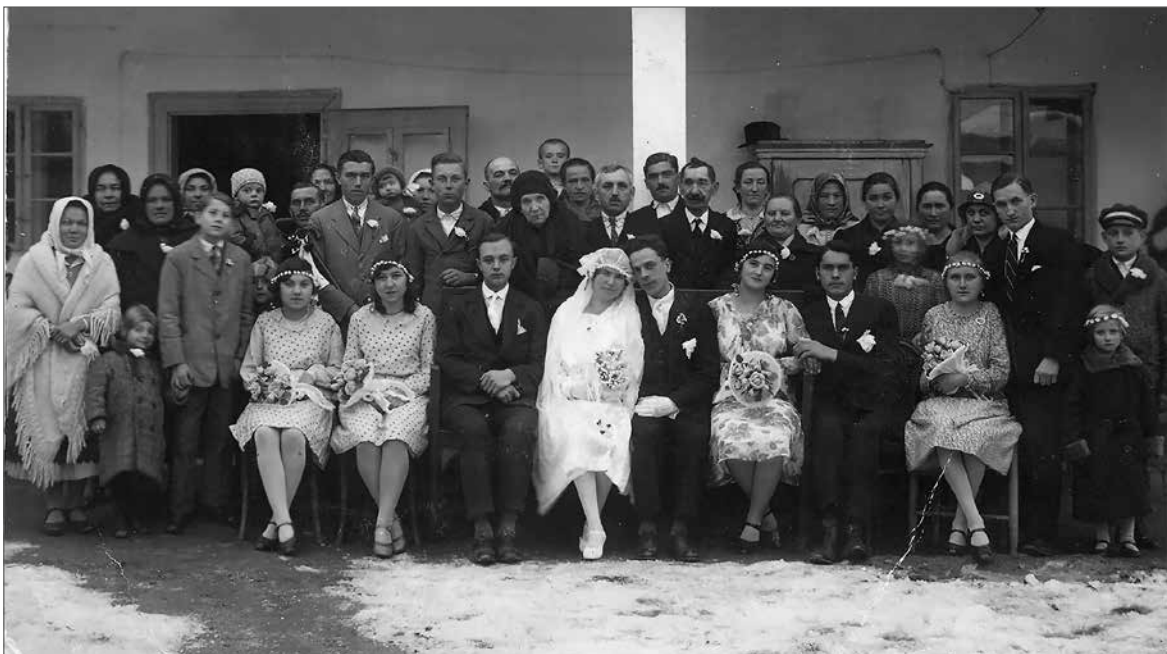
Később – elég rövid idő alatt – minden rendbe jött –, teljes fertőtlenítés, rendes személyzet, alsónemű, hétköznapi és ünnepi ruházat is került. Ellátásunk jó volt. Nem volt más dolgunk, csak tanulni. Nagy, fásított udvarunk volt, torna- és sportszerekkel, hintákkal felszerelve. Jól éreztük magunkat. Sokat kirándultunk, megnéztük a krátereket. Sárospatakon és Hatvanban is jártunk.

Ez a változás édesanyám életét is megváltoztatta. Egy úri házhoz helyezkedett el szakácsnőnek. Nagyon hiányoztunk neki, s amint lehetett, meglátogatott bennünket. Akkor készült rólam és Icaról egy fénykép Tokajban, ahol matróruhában (intézeti ruha) vagyunk felöltözve. Következő látogatása alkalmával, mivel szeretett volna velünk lenni, megkérte az igazgatónőt, alkalmazza őt takarítónőnek. Sikerült is, s persze mi nagyon boldogok voltunk, hogy ott volt velünk az édesanyánk.

A hadiárva Sopronban 1930-ban (a felső sorban a hetedik Molnár Erzsébet)

Szabján Imre esküvője Faddon, 1928. Molnár Erzsébet koszorúslány volt (balról a második). Édesanyja jobboldalt kalapban, az ablak előtt.

Úgy éreztük, kivételezett helyzetben vagyunk. Mindent elmesélhettünk neki, ami azóta történt. Mivel akkor még mindig a kezdeti szalmazsákon, szalmapárnával aludtunk, pokróccal takaróztunk, hozott nekünk két toll kispárnát, két-két huzattal. Anyánk megnyugodott, hogy jó helyen vagyunk, hogy jól érezzük magunkat. Különösen tetszett neki, ahogy nekünk is, hogy jó idő esetén minden este vacsora után a nagy-nagy udvaron végig kart-karba öltve sétáltunk, és szép dalokat énekel-tünk.

Sajnos Édesanyánk nem tudott sokáig maradni. Visszament Budapestre, megint mással próbálkozott. Albérletben lakott (ágyrajáróként), és Óbudán, a Goldberger gyárban dolgozott. Jellemző, hogy akkor egy női munkás keresete csak erre és a saját ételmezésére volt elegendő. Közben még takarékoskodnia is kellett, hogy útiköltségre tudjon nekünk pénzt küldeni, ha nyári szünetre hazajövünk. Haza? Nem volt hova. Általában egy hetet töltöttünk Budapesten. Ilyenkor az albérletben a földön ágyaztak nekünk, pokróccal takaróztunk. Édesanyám szegény, az útiköltségen kívül még arra is spórolt, hogy egy-két nyári holmit vegyen nekünk, elmehessünk az állatkertbe,

egyszer egy cirkuszba, és az angolparkba. De mi ezzel is nagyon-nagyon boldogok voltunk. Aztán jött a java: hajóra szállhattunk, Édesanyánk lekísért a másodosztályú kabinba az éjszakai járatra, ott valakire rábízott bennünket, hogy Domboriban szállítsanak ki. Ezen az állomáson kellett Faddra kiszállni a hajóból. Az éjszakát rendszerint átaludtuk, s a hajóállomáson mindig várt valaki kocsival. Rendszerint Molnár Feri, Édesapám legkisebb öccse, aki egy utcában lakott nénikémmel, akinél mi minden nyáron nyaraltunk. Neki egy elég jól menő vegyeskereskedése volt. Isten nyugosztalja szegényt! – második anyánk volt. Mindig küldött az intézetbe is elemőzsiás csomagot.

Szegény Édesanyám lelkileg sokat szenvedett a mi intézetbe helyezésünk miatt. Részben nagymamám, részben én meséltem el neki a faddi pletykákat. Nénikénél gyakran tartózkodtunk az üzletben, és bizony, ha ott megláttak bennünket, nem voltak tekintettel érzékenységünkre, és arra, hogy mi szeretjük édesanyánkat, s miközben sajnálattal megszemlélték minket, „szegény árvákat”. S ilyesfélét mondogattak nénikémnek előttünk: „Szegénykéék, s volt szíve az Örzsének eldobni őket

magától, hogy neki könnyebb legyen...” Nénikém magyarázkodott, hogy jobb nekünk ott, kire hagyjon bennünket, anyánk nem keres annyit, hogy fizessen értünk bárkinek is. Ő nyáron szívesen fogad és ellát bennünket bátyja iránti szeretetből. De Nénikém nem tudott a falusi pletykáktól bennünket megkímélni.

A faddi nyaralásokhoz egyébként sok szép emlékem fűződik. Két unokatestvéremmel, Annuskával és Juliskával egy külön „leányszobában” aludtunk, Ica húgom pedig Nénikéék hálósobájában a díványon. Esténként, mikor már becsukták a boltot, vacsoráztunk a kertben. A vacsora mindig nagyon elhúzódott, rokonok, ismerősök, a két unokatestvéremhez barátnök, fiatal emberek jöttek-mentek. Nénikéék mindenkit megvendégeltek, kit étellel, kit itallal, vagy mindkettővel. Sógor bácsi sok-sok igaz mesét mesélt, sok élménye volt a háborúról. Ő

nem volt egy elveszett ember, élelmes volt, akár egy zsidó vagy örmény kereskedő. Úgy is hívták a bajtársai: Énekes Laci, a mozgó boltos. Mindig mindent beszerezett, csereberélt, és még a feleségének is tudott mindig valamit küldeni. Az én szegény Édesapám bizonyára mindig engedelmes volt, és csak meghalni tudott... a hazáért.

Ahogy teltek az évek, mi Nénikém esti baráti összejövetelein attrakciókká váltunk, mert sok szép verset és éneket adtunk elő, Ica szoprán, én alt hangon énekeltem. Megváltozott a falu véleménye, mert többet tudtunk falusi kortársainknál, és bizony ekkor már fülünk hallatára sokszor mondták: „Mégis jól tette az Örzse, hogy beadta őket, különbek lesznek ezek, mint a mi gyerekeink!” Persze ezt is elmeséltük Édesanyánknak, akinek így megvolt az elégtétele, és boldog volt.

Az eltelt évek alatt sokszor voltunk csónakkirán-

A fehér matrózblúzos fénykép a soproni felsőkereskedelmiben készült. Molnár Erzsébet az alsó sorban jobbról a második.

duláson, átevezünk a Duna túloldalára és a vársze-
gi erdőben este szalonasütés és eprésés közben
énekeltünk, meséltünk. Sokat fürödtünk a faddi
Dunában. Faddon voltunk először bálban. Arató-
bálban, ahová mi is hivatalosak voltunk. Voltam
szüreti bálon, Imre bátyám esküvőjén is táncoltam,
és egy szilveszteri bálon. Táncolni is falun tanultam
meg. Pesten már csak két-három alkalommal vol-
tam érettségi után táncolni, pedig szerettem volna,
de kevés alkalmam volt.

De visszatérve időben az intézeti életemhez,
egy-két év, és én már a hatodik osztályba kezdtem
járni. Ebben az évben ősszel olyan erősen gennyes
fülgulladásom volt, hogy gyógyításra elvittek a
nyíregyházi kórházba. Egész tavaszig voltam ott.
Már semmi bajom nem volt, de nem jöttek értem
Tokajból, én pedig féltem, hogy megint elveszítek
egy iskolaévet, ha nem tudok levizsgázni. Végül a
kórházigazgató előlegezte nekem az útiköltséget,

és kikísértetett a vasútállomásra. Az iskolában
már az ismétléseknél tartottak – s én akkor vet-
tem át az egész évi anyagot, s az osztállyal együtt
szerencsésen levizsgázhattam – kitűnőre. Ezen a
nyáron nem utazhattam haza. Felvételre készül-
tem Nyíregyházára a második polgáriba, s négy
tantárgyból különbözeti vizsgát kellett tennem,
például németből is. Velem együtt három-négy
olyan kislány volt, akinek kitűnő volt a bizonyít-
ványa, s így minket továbbtanulásra javasoltak. Aki
gyengébben tanult, és nem vitte haza az édesanyja,
még maradhatott a hatodik osztály elvégzése után,
tanulhatott szőni, fonni, csipkét verni, kötni, főzni
és a kertészeti ismereteket is. Ezután elhelyezték
őket dolgozni. Persze ezen a nyáron én is tanul-
tam, és kíváncsiságból egész jól megtanultam kézi
szövőgépen szőni. Törülközőket szőttem. Kötni,
horgolni már tudtam, és még a csipkeverést is
megpróbáltam.

Ősszel a felvételem jól sikerült, és elkezdtem a

Molnár Erzsébet a IV. polgáriban (III.ker.), alsó sor, balról a második

Érettségi
tablókép

második polgárit Nyíregyházán. Két hétig jártam a polgáriba, amikor hír érkezett az igazgatónőhöz, hogy a tokaji intézetet lezárták, mert trachoma-járvány van.¹² Minket, akik onnan jöttünk, azonnal vittek a nyíregyházi kórházba vizsgálatra, s rögtön ott is fogtak bennünket a fertőző osztályon. Fájdalmas kezeléseken vettünk részt. Majd visszavittek bennünket Tokajba, az időközben kórházzá alakított intézetbe. Májusig könyvet sem vehettünk a kezünkbe, felolvastak, meséltek nekünk, sokat sétáltunk a kertben. Naponta legalább öt alkalommal kezelték a szemünket csupa csípős, szúrós anyagokkal, ami után mindig lefeküdtünk az ágyunkra vagy a fűre. Kinyitni sokáig nem tudtuk a szemünket a kezelés után. Itt meg kell jegyeznem, hogy a kezelés után megoperálták a szemünket (skarifikálták, vagyis a szemhéjak belsejében lévő csomókat kikaparták, persze érzéstelenítéssel). Szomorú voltam, hogy megint bajban van a továbbtanulás. Hiába felvételiztem, az már érvénytelen. Szerencsére májustól olvashattunk, de az intézet még zárlat alatt volt.

Szorgalmasan tanultam az első és második polgári anyagát. Július végére engedélyezték a vizsgát a két osztályból egyszerre. Hiányzott bizony a szórakozás, a könyvek, regények olvasása! De most tanulni kellett. Eszembe jutott, milyen jó, hogy míg az öt elemi kijártam, én már az igazgatónő könyvtárából (neki kedvence voltam) csaknem minden Jókai-regényt elolvastam. Ennek is biztosan hasznát vettem, könnyen és gyorsan tanultam.

Sajnos időközben a nyíregyházi intézetben már betöltötték a helyünket, oda nem mehettünk vissza. Makón volt hely, szeptemberben oda utaztunk. Csak ott tudtuk meg, hogy ez az intézet nem hadiársvaház, hanem az ú.n. LIGA menhelye elhagyott gyerekek, és úgynevezett veszélyeztetett gyerekek részére. Bár akkor még így nem említették, hogy „veszélyeztetettek”. Az ellátás és a bánásmód sokkal rosszabb volt, valószínűleg visszaélések is történtek a gyerekekre szánt összeggel, mert például nekünk itt sokat kellett dolgozni, s az ellátásról ne is beszéljünk.¹³ Tízórai, uzsonna nem volt. A reggeli kávéba, ami mindig

jó sötét volt, semmi cukrot nem tettek. Vacsorára sokszor csak egy szelet üres kenyeret és egy darabka savanyú uborkát kaptunk. Én, és még egy kislány mindezt megírtuk édesanyánknak. Ők elvitték levelünket a Népjóléti Minisztériumba, s kérték, engedjenek haza bennünket. Ezt most már édesanyám is meg merete tenni, mert már volt lakásunk – egy suf-niból átalakított háromszor három méteres helyiség piros, natúr kőköcka padlózattal, egy kis ablakkal, s az ajtó rögtön az udvarra nyílt. Mondták ugyan a minisztériumban, hogy ne vigyenek el bennünket, levelünk alapján értelmes gyerekek látszunk, ki fogják vizsgálni a panaszunkat, és ha igazak, ők majd rendbe hoznak mindent. A két mama ragaszkodott a kiengedésünkhöz, mert attól féltek, hogy a panaszlevelek miatt majd bosszút állnak rajtunk.

Megkapták tehát az „elbocsátó levelet” azzal, hogy ezek után továbbtanulásunkkal nem foglalkoznak. Október 11-én a Nagy Lajos király úti polgári iskola negyedik osztályában kezdtem tanulni. Kitűnő lett a bizonyítványom félévkor és év végén is.

Ezután írtam egy kérvényt a Népjóléti Minisztérium részére. Személyesen vittem el. Addig-addig sürgölődtem előszobáról előszobára, míg egyszer, amikor egy előszobába bementem, éppen nyílt az államtitkár ajtaja. Kijöttek, én pedig a nyitott ajtón bementem, és csak nyújtottam a bizonyítványomat, s a kérdésre csak annyit tudtam mondani: „Nagyon szeretnék továbbtanulni.” Az államtitkár ráírt vala-

mit a kérvényemre, átadta a titkának, s barátságosan hazaküldött. Reménykedni nem is mertem.

Ezután más ismerős lányokkal együtt jelentkeztünk az Óbudai Labor Vegyészeti gyárába munkásnőnek. Fel is vettek. Gyógyszereket csomagoltam egész nap. Közben húgom is hazajött az intézetből, s mivel négyen már nem fértünk el a kis szobában aludni, Édesanyám a szomszéd néninél fizetett egy dívány-hálóhelyért.

Szerencsére ősszel írt a nénikém, hívott Faddra nyaralni bennünket. Anyám beleegyezésével otthagytam a gyárat, a keresetemen felruházkodtunk nyári holmival, és következett a boldog, gondtalan nyaralás. Eközben érkezett az értesítés a Minisztériumból: elhelyeztek engem az Isteni Gondviselő Megváltó Leányai¹⁴ által vezetett hadiárva-házba, s ott mondjam meg, milyen iskolában szeretnék továbbtanulni. Édesanyám elküldte nekem Faddra az értesítést. Nagyon boldog voltam. A rokonságom is, és azt hiszem, kicsit büszkéek is voltak akkor rám. Nagy dolog volt akkor szegénységben a továbbtanulás!

Ősszel Édesanyám lekísért. Mivel Budapesten nem vettek fel a tanítóképzőbe, attól már elment a kedvem, így a Felsőkereskedelmi Iskolát választottam.”

Molnár Ilona,
Molnár János özvegye
és Molnár Erzsébet

¹ Kőrösmező a Máramarosi-havasok hegyei között, a Fekete-Tisza partján, a Tatár-hágó közelében fekszik. Az I. világháborúban orosz, kozák támadás érte a környéket, a magyar és osztrák katonák súlyos harcok árán szorították ki a cári csapatokat. Ezekben a harcokban érte dédapám halálos sebesülés. Különös egybeesés, hogy épp most dolgozom Bangó Aliz keramikus-etnográfussal közös könyvünk kéziratán. A Kőrösmező és környéke hucul kerámiáin megjelenő epikus motívumokhoz írok meséket. Aliz számtalanszor járt a vidéken, és meg is koszorúzta az I. világháborúban elhunyt magyar katonák síremlékét. Vagyis járt abban a temetőben, ahol dédapám nyugszik...

² Hála Istennek nem tömegsírbán. A kőrösmezei temetőben állnak az első világháborúban elhunyt katonák sírjai.

³ Etelközben? Nem akartam hinni a szememnek. A google-térkép utcakeresőjével azonban megtaláltam Faddon az Etelköz utcát. Szép, rendezett utca, régi házakkal.

⁴ A háború Faddon is, ahogy a hátországban mindenütt, rendkívüli mértékben átalakította, megnehezítette az itt maradottak, az életben maradottak életét: „*A négy évig tartó világháború óriási veszteségekkel járt. A katonáknak mozgósított 600 emberből 74 elesett, 55 nyomtalanul eltűnt, 37 megrokkant, 90 pedig hadifogságba esett. A balkáni- és az orosz front közötti csapatmozgások, a beszállásolások, a hadigazdaság felőrölte a falu gazdasági erejét. Nem volt üzemanyag, szakképzett munkaerő a malmok működtetéséhez...*” (Wikipédia)

⁵ Hátborzongató, hogy Nagymamám micsoda tárgyilagossággal ír arról, hogy húga úgy születik meg, hogy édesapjuk már hősi halott. Arról, hogy a kislány eleve félárvaként születik a világra. Semmi érzélgés, semmi önsajnálát. Újra és újra meglep, hogy a gyerekek számára valóban az a természetes – még a legnagyobb borzalom is –, ami körülveszi őket.

⁶ „Hadiözveggy” Micsoda szó... Akárcsak a „hadiárva”. Abszurd, a személyes tragédiákat egyetemessé tevő, intézményesítő fogalmak. Az egyes ember kategóriává válása mindig hátborzongató. Hiszen tömegek váltak özvegyé és árvává az I. világháború következtében.

⁷ A BSZKRT-ot – a köznyelvben csak „beszkárt”-ként emlegetett – Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaságot csak 1922. december 22-én alapították. Tehát négy évvel a háború vége után. Dédnagyanyán tehát valószínűleg a vállalat elődszervezeténél, a BEVV-nél helyezkedett el.

⁸ Hogy Budapesten még a háború befejezése után is milyen sokáig gondot jelentett a legalapvetőbb élelem, a kenyér beszerzése, arról József Attila 1919 telére visszaemlékező sorai is tanúsodnak a *Kései sirató*-ban: „*Utoljára Szabadszállásra mentem, a*

hadak vége volt/ s ez összekuszálódott Budapesten/ kenyér nélkül, üresen állt a bolt.”

⁹ A hadiárvak és hadiözvegyek ellátásáról részletesebben ld. *Suba János Az Országos Hadigondozó Hivatal* című tanulmányát : http://epa.oszk.hu/02100/02176/00007/pdf/RTF_21_123-139.pdf

Az emlékirat itt nem idézett részében egyébként arról is szó esik, hogy a honvédek és a tisztek árvái nem azonos bánásmódban részesültek gondozásukkor. Mást jelentett „tiszthadiárvának” lenni, mint egyszerű „honvédárvának”.

¹⁰ A tokaji árvaház épülete a XV-XVI. században Pálos rendi kolostor volt, majd a Rákócziak fejedelmi háza. 1714-től kapucinus kolostor és templom, később a Degenfeld, majd a Tisza család tulajdona. 1920-tól hadiárvaház, tüdőkörház, ma pedig ápoló-gondozó otthon.

¹¹ Történelmi méretekben és távlatokban, egy világgégés alatt és után nyilván semmilyen jelentősége nincs a saját ruhának, egy pár arany fülbevalónak. Mégis érdemes elgondolnunk, hogy egy félárva gyerek számára idegenbe kerülve milyen jelentősége van a saját tárgy közelségének. Természetesen a fent idézett viszonyok közt, ahol ruhátlan árvák is érkeztek, az efféle érzékenység fel sem merülhet. Érdemes azt is átgondolnunk, hogy ma mekkora jelentőséget tulajdonítunk gyermekeink nevelésének, minden apró részletre odafigyelve. Párhuzamosan azzal, hogy egyre több hasonló mértékben kiszolgáltatott sorsú gyerek él közöttünk – bár nálunk épp nincs háború.

¹² Magyarországon az I. világháború éveiben terjedt el az Ázsiából származó súlyos, baktériumfertőzés okozta szembetegség, mely gyakran vaktságot okoz.

¹³ Ez az a szervezet, melyről József Attila is megemlékezik *Curriculum Vitae*-jében. Gergely Ferenc írása részletesen bemutatja az Országos Gyermekvédő Liga történetét: http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/4.20.1/1999_166_169_gergely_ferenc_orzagos_gyermekvedo.pdf A hivatalos változat és a nemes szándékok azonban, ahogy annyiszor, ebben az esetben is sok pontban eltértek a valóságtól.

¹⁴ A rend neve helyesen: Isteni Megváltó Leányai. Az általuk vezetett tanintézmény adatai: „*Isteni Megváltó Leányai Női Felső Kereskedelmi Iskolája, Sopron, gr. Klebelsberg u. 3. sz., 1922-1948: A tanintézet mellett fokozatosan építették 4 évfolyamos iskolává. A r. anyaházában alapították. 1927: az újonnan épített Szent József Intézetbe költözött. Külön tornaterme volt, udvara 1350 m², sporttelepe 2752 m². 1937: a 4 o-ban 74 tanuló (ebből 68 internátusi) 10 írógépet használt; ig.: M. Gulyás Alice.*” (Magyar Katolikus Lexikon)